

Jenei György¹

Történeti adalékok a magyar állami szuverenitáshoz európai kontextusban

A szuverenitás kifejezés etimológiai eredete nem közismert tény. A köznapi gondolkodás az „állam” és a „szuverenitás” kifejezéseket együtt emlegeti, és nem is alaptalanul. Hiszen a két kategória elválaszthatatlanul összekapcsolódik. Az összekapcsolódás módja, az állam és a szuverenitás viszonyának alakulása napjainkban is aktuálpolitikai viták tárgya.

A két latin kifejezés etimológiai eredete azonban eltérő. Az „állam” kifejezés etimológiai eredete az ókori latin nyelv *status* kifejezéséből származik, amelyet az bizonyít, hogy számos európai nyelvben használatos kifejezésben (*state, der Staat* stb.) az eredeti latin szó felismerhető. Az „állam” elnevezés a magyar nyelvben is a latin *status* szóból ered. A nyelvújítás eredményeként hozták létre a latin *status* terminológia magyar nyelvű változatát. Először Barczafalvi Szabó Dávid használta 1786-ban az „álladalom” elnevezést, majd Fogarasi János 1836-ban alkotta meg az „állam” kifejezést, amelyet azóta a magyar nyelvben általánosan használnak.²

A „szuverenitás” kifejezést az ókori Rómában nem ismerték. A kifejezés etimológiai eredetét a középkori latin nyelvben találhatjuk meg *superanus* alakban. A kifejezés először Dél-Európában, azután a német nyelvterületen jelent meg a 11. században.³

A középkori államok értelmezésében a szuverenitás kizárólagos transzcendens függést jelentett a túlvilági hatalomtól. Egyébként az államok a hűbéri függés helyzetében voltak valamilyen evilági hatalomtól. Tanulmányunk első kérdése, hogy a szuverenitás 11. századi értelmezése releváns-e az egykori magyar államiságra.

¹ Professor emeritus, Budapesti Corvinus Egyetem Gazdaság- és Közpolitika Intézet Közgazdálkodás és Közpolitika Tanszék. Kapcsolat: gyorgy.jenei@uni-corvinus.hu.

² Szabados György: A korai magyar államiságról. In Sudár Balázs (szerk.): *Magyarok a honfoglalás korában*. Budapest, Helikon, 2015. 160.

³ Werner Conze in Hans Boldt et al.: Staat und Souveränität. In Otto Brunner – Werner Conze – Reinhart Koselleck (szerk.): *Geschichtliche Grundbegriffe. Historisches Lexikon zur politisch-sozialen Sprache in Deutschland*. 6. kötet. Stuttgart, Klett-Cotta, 1990. 4–154 (idézi: Christer Jönsson – Sven Tägil – Gunnar Törnqvist [szerk.]: *Organizing European space*. London, SAGE, 2000. 76).

A magyar állami szuverenitás megalapozása

A történet azzal kezdődik, hogy a Magyar Nagyfejedelemséget sztyeppeti hatalomként alapították akkor, amikor a magyarok elegendő erőt éreztek a Kazár Birodalomból történő kiszakadásra, és ezzel önálló birodalomként léptek a történelem színpadára. A Magyar Nagyfejedelemség a Kárpát-medence megszállása után keresztény Magyar Királyságként – évszázadok alatt – erősödött számottevő európai hatalommá, és ebben a birodalomban töretlenül megmaradt a magyar etnikum meghatározó szerepe, miközben eredeti heterogenitása újabb etnikai identitású népcsoportokkal bővült.

Ez a folyamat két vonatkozásban is unikális az egykori Európában. Egyrészt azért, mert a Kárpát-medencét korábban uraló birodalmaktól (például a hun és az avar elődöktől) eltérően nem szűnt meg rövidesen az alapítás után. Ugyanis a Kárpát-medencét elért összes sztyeppeti nép államisége a magyarokat megelőzően rövid életűnek bizonyult. A németek – Nagy Károlynak az avar hatalmat a Kárpát-medencében megsemmisítő hadjáratsorozatára emlékezve – már röviddel 895 után, 907-ben megkísérelték a Magyar Nagyfejedelemség hatalmának megsemmisítését, de a pozsonyi csatában olyan vereséget szenvedtek, hogy egészen az Enns folyóig húzódtak vissza, és egy időre lemondtak a magyar birodalom elleni támadó háborúkról. A német-római császár terjeszkedő, hatalmi ambíciója a következő évszázadokban is rendszeres fegyveres összecsapásokat eredményezett, de nem tudták megakadályozni a keresztény Magyar Királyság függetlenné válását és megerősödését.

Másrészt unikális a magyar államiség, mert a jelenlegi szuverén európai államokat vagy Róma, vagy Bizánc hatására – azt a mintát követve – alapították meg. A magyar államiség eredetileg a sztyeppeti államiségek mintáját követte, és történelmileg egyedi alkalmazkodással és az etnikai identitás kontinuitása alapján napjainkig fennmaradt. Vagyis napjainkban a szuverén magyar állam kivételes hatalmi képződmény Európában.

A Kárpát-medencében letelepedett magyarság államisége először a sztyeppeti hatalmakra jellemző zsákmányszerző hadjáratokat vezetett – sikerrel – az európai keresztény hatalmakkal szemben. Ebben a hun és az avar mintát követte. Azonban a 10. század közepétől kezdve válaszút elé került. Katonai vereségek érték, és miután a német-római császár és Bizánc annyira megerősödött, hogy a Magyar Nagyfejedelemség két öntudatos és erőteljes világhatalom (Nagy Ottó német-római császársága és a katonacsászárok uralma alatt megerősödő Bizánc) harapófogójába került.⁴

Vagy folytatja a sztyeppeti hatalmak tipikus zsákmányszerző hadjárait, és ezzel hatalmának megszűnéséhez nyitja meg az utat, vagy alkalmazkodik

⁴ Deér József: *Pogány magyarság, keresztény magyarság*. Máriabesnyő–Gödöllő, Attraktor, 2007. 55.

keresztény hatalmakból álló környezetéhez. Géza fejedelem az utóbbi alternatíva megvalósítása irányába tett kezdeményező lépéseket. Ezzel nemcsak a magyar etnikai identitás számára nyitotta meg a megmaradás lehetőségét, hanem a magyar birodalom átalakítását is megindította. Ezt az irányt folytatva Szent István a Magyar Nagyfejedelemséget keresztény Magyar Királysággá alakította. Lényeges, hogy a magyar birodalom ezzel kivívta szuverenitását, és a királyság összes alattvalója számára – etnikai és nyelvi hovatartozástól függetlenül – kibontakozási-kiteljesedési lehetőséget nyitott meg.

Ez unikális folyamat volt Közép-Európában. A Szent Koronát a magyar király ugyanis a pápától kapta, ami azt jelentette, hogy elkerülte azt, hogy hűbéri függésbe kerüljön a német-római császártól vagy bármelyik más európai hatalomtól. Ez a többi, Közép-Európában újonnan alakuló állami képződménynek nem sikerült.

A Magyar Királyság szuverenitását tette elvitathatatlanná, hogy Szilveszter pápa – Hóman Bálint szavaival – „[e]lküldte a kért királyi koronát s vele együtt hosszú nyélre tűzött »apostoli keresztet« is küldött Istvánnak, jelképeül az idegen országok egyházi szervezetétől független, közvetlenül a római szentszék alá rendelt magyar katolikus egyház megszervezésében reá háruló térítő misszióknak”.⁵ III. Ottó, a német-római császár pedig elismerte a keresztény magyar királyság szuverenitását azzal, hogy megajándékozta Szent Istvánt thébai Szent Mórícnak Krisztus keresztjéről származó szent ereklyével díszített lándzsájával. A Szent Korona, az apostoli kereszt és a lándzsa együttesen a Magyar Királyság szakrálisan megalapozott szuverenitását jelentette, mert minden akkoriban létező európai állam elismerését teljes mértékben – a kor követelményeinek megfelelően – szimbolizálta-kifejezte.

A következő évszázadokban a szuverén magyar állam, a Magyar Királyság megerősödött. A szuverén Magyar Királyság jelentős európai hatalommá vált. Nem követte egyetlen európai keresztény hatalom mintáját sem – nem asszimilálódott, hanem integrálódott –, hanem olyan keresztény államot hozott létre, amely aktív tényezőjévé, részesévé vált a keresztény Európának, és a tatárjárástól kezdve a kereszténység védőbástyájaként cselekedett. Habár ezt a tatárjárás idején Nyugat-Európa még nem ismerte fel, de az Ottomán Birodalom ellen folytatott magyar ellenállás idején már elismerte.

Mátyás király haláláig a magyar állami szuverenitás megerősödött egészen addig, hogy a Magyar Királyság európai nagyhatalommá vált. Az uralkodó szuverenitása egyfelől függetlenséget jelentett más evilági államalakulatoktól, másfelől viszont transzcendens függést jelentett egy felsőbbrendű szellemi hatalomtól, a keresztény királyságok esetében a keresztény Istentől.

⁵ Hóman Bálint: *Magyar történet*. Budapest, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1941. I. 180.

A központi hatalom szuverenitását ugyanakkor belső társadalmi erők korlátozták. A feudalizmus első szakaszában a tartományurak hatalmi törekvései a feudális anarchia veszélyét hordozták magukban. Ez a Magyar Királyságban folyamatosan érvényesült, és időről időre a központi hatalom gyengülését eredményezte. Azonban a széttagolódási törekvésekkel a központi hatalom többnyire eredményesen szembeszállt, és domináns szerepét visszanyerte. Korlátozó hatású volt a köznemesség rendi fejlődése is, amely olyan rendi állam kifejlődésében csúcsosodott ki, amelyben a köznemesség szervezetten fejezte ki igényeit és követeléseit a központi hatalom felé. A kibontakozó városiasodás viszont a központi hatalmat erősítette. A magyar birodalom azonban minden belső feszültség ellenére erősödött. Ez az összegző megállapítás mindenképpen indokolt.

Elméleti viták a középkorban a szuverenitásról

A középkor folyamán az európai államok gyakorlatában a transzcendens szuverenitási szemlélet érvényesült. A magyar állami szuverenitás viszont először meggyengült, azután megszűnt. Idegen államok dominanciája érvényesült Magyarországon a középkor további évszázadaiban. Elméleti szinten viszont Európában kibontakozott egy, a transzcendens felfogást megkérdőjelező vita.

Jean Bodin (1530–1596) először még megalapozta a szuverenitás transzcendens szemléletét. Eszerint a szuverenitás abszolút, tartós és visszavonhatatlan parancsuralom. Vagyis a szuverenitás birtokosa az abszolút uralkodó, aki csak az isteni parancsnak és az isten által meghatározott természetjognak tartozik felelősséggel. Bodin ezt a főhatalmat a „közjó” szolgálatának követelményével legitimálta.

A 17. században elméleti szinten azonban a szuverenitás ezzel ellentétes, immanens értelmezése is kifejtésre került. Először Johannes Althusius (1557–1638) fejtette ki ezt. Eszerint a szuverenitás, azaz a politikai főhatalom tulajdonosa nem az uralkodó, hanem a nép. A transzcendens szuverenitás alternatívájaként megjelent a népszuverenitás mint meghatározó tényező. Csak az evilági, immanens népi megbízás hatalmazza fel az uralkodót a főhatalom gyakorlására. Amennyiben az uralkodó a megbízást nem tartja be – ez kiterjed a törvényalkotásra, a háború folytatására, a bírói és a pénzügyi joghatóságra –, akkor a népnek jogában áll az uralkodó leváltása.⁶

⁶ Bodin és Althusius elméletéről ld. Peter Kunzmann – Franz-Peter Burkard – Franz Wiedmann: *Atlasz 1. Filozófia*. Budapest, Akadémiai, 1999. 101.

Az immanens szemléletet Hugo Grotius (1583–1645) tette teljessé azzal, hogy a természetjog transzcendens értelmezését megváltoztatta – mint írja: „A természetes jog az ész parancsa, ami arra utal, hogy a cselekvésben, magával az értelmes természettel való összhang vagy annak hiánya miatt, erkölcsi szükség-szerűség vagy rátság rejlik.”⁷ Ez azt jelentette, hogy az ember esze révén és társas ösztöne alapján rendezett közösségeket alkot, és képes abban megegyezni, hogy mi áll összhangban isteni természetével. Grotius nem ateista, nem istentagadó, de számára az ember és az isten viszonyában az ember esze és társas ösztöne a meghatározó kiindulópont. Vagyis Althusius és Grotius felfogása szerint az állami szuverenitás a népszuverenitásból következik.

Az állami szuverenitás fő vitatémája a középkor folyamán a transzcendencia és az immanencia viszonyának ellentétes értelmezése volt. Ez a vita felmerült a különböző társadalmiszerződés-elméletekben is. Thomas Hobbes (1588–1679) kiindulópontja nem a közösség, hanem az individuum, aki saját hasznát a másik ember kárára kívánja elérni. Mindenki háborút folytat mindenkivel (*bellum omnium contra omnes*), amit az individuum biztonsága érdekében korlátoznak, azaz egyes jogokat átruháznak vagy feladnak. Mindezt társadalmi szerződésbe foglalják, amely olyan államot hoz létre, amelynek hatalma korlátlan, elidegeníthetelen és oszthatatlan. Hobbes ezt hasonlítja a „Leviathán”-hoz, amely a halandó Isten, és a halhatatlan Istennek alávetett.⁸ Ebben az elméletben a transzcendens mozzanat dominál.

John Locke (1632–1704) elmélete is feltételezi az emberiség ősi természetes állapotát, amelyben szabadság és egyenlőség uralkodik. Azonban – szerinte – a természetjog megtiltja mások életének, egészségének, szabadságának és birtokának megkárosítását. Ez a társadalom tehát nem elszigetelt individuumok halmaza. Miután egyesek a természettörvényeket megszegik, ezért az emberek társadalmi szerződésben – közösségi erőként – olyan államot hoznak létre, amely ugyan felettük álló, de kötik a természettörvények. Ha a fensőbb hatalom a törvényeket megszegi, akkor az emberek önfenntartó törekvéseiket érvényesítve leválthatják azt, akár forradalmi erőszak alkalmazásával is. A transzcendens mozzanat ugyan itt is megjelenik, de a népakaratnak alárendelten. Vagyis Locke az állami szuverenitást a népszuverenitással kapcsolja össze.⁹

David Hume (1711–1776) államelméletében minden transzcendens mozzanatot elutasít, de elutasítja a természetjogi és a szerződéselméleteket is.

⁷ Hugo Grotius: *A háború és a béke jogáról*. Bukarest, Kriterion, 1973 (idézi: Kunzmann–Burkard–Wiedmann [1999]: i. m. 101).

⁸ Thomas Hobbes: *Leviatán, vagy az egyházi és világi állam formája és hatalma*. Budapest, Kossuth, 1999 (idézi: Kunzmann–Burkard–Wiedmann [1999]: i. m. 117).

⁹ John Locke: *Értekezés a polgári kormányzat igazi eredetéről és céljáról*. Budapest, Gondolat, 1986 (idézi: Kunzmann–Burkard–Wiedmann [1999]: i. m. 121).

Kiindulópontja a javak szerzésére és birtoklására törekvő individuum, akinek békére és biztonságra van szüksége ahhoz, hogy javait megtartsa. Az emberek békét és biztonságot biztosító jogrendet hoznak létre, mert csak így tudják korlátozni az emberek között – az anyagi javak szűkössége miatt – fennálló konfliktusokat. Ennek az immanens bázison létrehozott főhatalomnak alávetik magukat azért, hogy az állami hasznát érvényesíthessék az egyéni törekvéseknek keretét szabva az igazságossághoz való hűség alapján.¹⁰

Jean-Jacques Rousseau (1712–1778) államelméletének nemzetközi utóélete és hatása a legjelentősebb. Ez a teljesen immanens elmélet az állam eredetéről minden transzcendens mozzanatot kiküszöbölt. Tulajdonképpen ez is társadalmiszerződés-elmélet, amelyben az egyes emberek deklarálják – mint Rousseau írta –, hogy: „Közülünk mindenki aláveti személyét a közösségnek és mindenét, amije van, a közakarat legmagasabb vezetésének.”¹¹ Rousseau bevezeti a közakarat kategóriáját, és minden emberi akaratot ennek a közakaratnak a részévé tesz. A közakarat fejezi ki a népszuverenitást. Vagyis a társadalmi szerződésből a népszuverenitás származik, nem pedig az állami főhatalom. A törvények csak abban az esetben érvényesek, ha összhangban állnak a közakarattal. Különböző erőszakos, individuális utasítások, amelyeknek nincs kötelező érvényük az egyes ember számára. A népszuverenitást olyan végrehajtó hatalom érvényesíti, amelyet a közakarat ellenőriz, és ha ettől eltér, akkor a közakaratot a végrehajtó hatalommal szemben érvényesítik, ha szükséges, akkor forradalmi fellépéssel.

Rousseau a gyakorlatban ezt az elméletet akkor tartotta megvalósíthatónak, ha a demokratikus politikai berendezkedést kis területű népesség alakítja ki és működteti, így a népgyűlések hatékonysága biztosítható. További előfeltétel, hogy az állampolgárok egyenlők legyenek jog és vagyon szerint. További garancia lenne, hogy közös államvallás jöjjön létre, amelyben a társadalmi szerződés és a törvények szentségét vallási dogmaként tételezik. Ezek a feltételek mindmáig sehol sem alakultak ki a gyakorlatban.

Rousseau elméleti álláspontja viszont egyértelmű és konzekvens. Lezárt és összefoglalt egy több évszázados elméleti vitát, és máig ható érvennyel fejtette ki álláspontját az állami szuverenitás és a népszuverenitás elválaszthatatlan kapcsolatról. Ezzel az európai állami szuverenitás új szakaszát alapozta meg.

¹⁰ David Hume: *Tanulmány az emberi értelemről*. Budapest, Magyar Helikon, 1973 (idézi: Kunzmann–Burkard–Wiedmann [1999]: i. m. 127).

¹¹ Jean-Jacques Rousseau: *Társadalmi szerződés*. Budapest, Phönix, 1947 (idézi: Kunzmann–Burkard–Wiedmann [1999]: i. m. 133).

A modern, szuverén európai állam Európában és Magyarországon

A tudományos szakirodalom egyetért abban, hogy a modern szuverén európai állam a középkor végén, 1648 után jött létre az úgynevezett vesztfáliai béke alapján, amelyet egyébként Münster városában kötöttek. A vesztfáliai szuverenitás az egyes államokat mint a belső főhatalom birtokosát határozta meg az adott területen élő népesség vonatkozásában. Ugyanakkor kötelezte az államokat, hogy kölcsönösen ismerjék el egymás belső főhatalmát, vagyis ne avatkozzanak bele más államok főhatalmának gyakorlásába.

A 30 éves pusztító háborút lezáró vesztfáliai béke fordulatot jelentett azzal, hogy az egyes európai államok közötti immanens viszonyra helyezte át a súlypontot, és az egyezményt megkötő abszolút monarchiák és felvilágosult abszolutizmusok ugyan megőrizték a transzcendens mozzanatot, de másodlagosnak tekintették azt a politika gyakorlatában.

A modern európai államok olyan kombinációt fejlesztettek ki, amely a kényszermozzanatokat (törvény és rend, háború), valamint a gazdaság-szervezési mozzanatokat (adózás, kereskedelem) olyan stabilitással kapcsolta össze, amely hatékonyabb válaszokat tett lehetővé a történelmi kihívásokra, mint a városállamok és a városi ligák. Ezt a stabil összekapcsolódást nevezzük államrezonnak.

A vesztfáliai béke a külső szuverenitást ugyan deklarálta, de ezt rendszeresen megszegte a történelmi gyakorlatban. Folytatta azt a középkori tradíciót, hogy – az államok közötti erőkülönbséget kihasználva – rendszeresen és fegyveres erőszakkal törekedett a határvonalak megváltoztatására és más államok belső főhatalmának korlátozására vagy megsemmisítésére.

Az abszolút és felvilágosult monarchiákban állampolgárok nem voltak, csak alattvalók, így belső szuverenitásról nem beszélhetünk.

Államnemzet és kultúrnemzet

A szuverenitás érvényesülésében a polgárság forradalmak vagy reformok útján történő hatalomra kerülése jelentett fordulatot.

A polgárság igényeinek hatására a transzcendens szuverenitás helyébe az immanens szuverenitás lépett. Az államot leválasztják a vallási háttérrel. Az embereket alattvalókból állampolgárokká nyilvánítják, akik civil társadalmat alkotnak. Ez megteremtette a belső szuverenitás lehetőségét.

Ugyan a polgári államok kialakulásakor a civil társadalom létrejöttét egyben a népszuverenitás megvalósulásának tekintették, azonban rövidesen kiderült, hogy a népszuverenitás a kialakult polgári államok keretében nem valósult meg.

Vagyis a népszuverenitás és az állami szuverenitás összekapcsolódása rousseau-i értelemben a polgári államok létrejöttékor nem valósult meg.

A polgári nemzetté válás kihívására adott válasznak két változata alakult ki. Az államnemzeti változat kiindulópontja az új, forradalmi úton létrejött állam volt, amely felülről lefelé homogenizálva új társadalmi struktúrát és egységes polgári kultúrát alakított ki (Franciaország, Nagy-Britannia). A másik változatban – ezt kultúrnemzetnek nevezik – először egységes polgárság jött létre, és a társadalmi átrendeződés és új egységes kultúra kialakulása nyomán jön létre a polgári nemzetállam (Németország, Olaszország). Ez szünteti meg a városállami hatalmi képződményeket, a fejedelemségeket Németországban és a városállamokat Olaszországban.

A nemzetté válás – akár államnemzeti, akár nemzetállami úton ment végbe – olyan államalakulatokat eredményezett, amelyekben az állami szuverenitás bázisa és hajtóereje a polgári nemzet volt, ezért ezeket az intézményeket nemzetállamoknak nevezzük.

Mindkét változatot jellemzi, hogy a szuverén belső főhatalom olyan heterogén társadalmi bázison alapult, amelyben az egyes társadalmi rétegek viszonyában polarizálódó feszültségek érvényesültek. Ez azon alapult, hogy az egyes társadalmi rétegeket a történelemben páratlan mértékű gazdasági haladás ellentmondásosan érintette, gyarapodást és elnyomorodást egyaránt eredményezett. Az állam belső szuverenitása nem jelentett népszuverenitást, hanem csak a haladásban érdekelt rétegek döntési privilégiumát.

További korlátot jelentett, hogy az államhatárok és a nemzeti határok a folyamatok döntő többségében nem fedték egymást. A kisebbségek nem vettek részt a szuverenitás gyakorlásában. Az államok hátrányos helyzetbe kényszerítették az etnikai kisebbségeket.

Feszültségek alakultak ki, mert az etnikai kisebbségek egyenlő jogokat követeltek. Vagyis két vonatkozásban is megsértették a népszuverenitást.

Ez felvetette a nemzetállam belső szuverenitásában a horizontális és vertikális szuverenitás viszonyának problémáját. A belső szuverenitás intézményrendszere horizontálisan kiépült ugyan, de vertikálisan aránytalanságok mutatkoztak a különböző társadalmi rétegek között a szuverenitás érvényesítésében, ami szükségessé tette az általános, titkos és egyenlő választójog bevezetését, és felvetette az egyes társadalmi rétegek szociális helyzetének egyenlőtlenségeinek problematikáját.

A külső szuverenitás feszültségeinek élesedése az I. világháborút eredményezte. Azonban a problémákat, a nemzetiségek, kisebbségek hátrányos helyzetét nem oldották meg. Sőt! Lerakták egy újabb világháború alapjait. Ugyan az I. világháború után deklarálták a kisebbségek számára az önrendelkezés jogát, az I. világháborút követő békékben ezt megígérték, de nem tartották be.

Ez napjainkig tartó társadalmi feszültségeket, konfliktusokat eredményezett, mert az egyes nemzetállamokban éles ellentétek mutatkoznak a nemzetiségi-kisebbségi problémák kezelésében.

Napjainkra a nemzetállamok két típusa alakult ki. Az egyik típusban a többségi nemzet egyenlő jogokat biztosít az etnikai kisebbségeknek. A többségi nemzet és az etnikai kisebbségek egy államban egyenlő jogú állampolgárokká integrálódnak. A másik típusban az egyenlő jogokat csak formálisan deklarálják, de a gyakorlatban olyan politikai államnemzet kialakítására törekednek, amely korlátozza az etnikai kisebbségek gazdasági szerveződését, oktatási és kulturális intézményeit. Asszimilációs célzatú politikát folytatnak. Ebben a típusban a nemzetállam célja a homogenizálás, amíg az első típusban heterogenitás, etnikai és kulturális sokszínűség érvényesül.

Az etnikai kisebbségek számára az államok homogenizáló változatában a népszuverenitás korlátozott az etnikai kisebbségek számára. Vagyis az állami szuverenitás és a népszuverenitás összekapcsolódása ilyen esetekben nem valósult meg.

A nemzetállam két típusához a nacionalizmus két változata kapcsolódik. Az első típusban a nacionalizmus tartalma a közösségi kohézió, a nemzeti összefogás. Nemzeti érzést, nemzeti elkötelezettséget jelent, amely a nemzet egyes tagjainak erkölcsi arculatának nemesedését, tudásszintjének emelését, értékes munkateljesítményét ösztönzi. Természetes módon az államhoz tartozó etnikumokkal szemben is ugyanezt az igényt támasztják. Az ezen az alapon nyugvó hazafiúi érzés integráló erőként szolgálja a közösségek életminőségének javítását. A belső szuverenításban az állami szuverenitás és a népszuverenitás fedi egymást. A nacionalizmusnak ez a típusa pozitív hatású ösztönző erő. Az az ideológia, amely ehhez negatív konnotációt kapcsol, torzítja ennek a nacionalizmusnak a jelentéstartalmát.

Más a helyzet a nemzetállam másik típusában. A nacionalizmusnak itt egy másik változata érvényesül, amelynek lényege, hogy a nemzeti összefogás erősítésének keretfeltételeit a homogenizáló politikai nemzet kialakítása alkotja, amely az államon belül élő más etnikumok erőszakos vagy közvetett asszimilációját jelenti. Ez a típus az etnikai önrendelkezést nyíltan nem utasítja el, de csak szavakban ismeri el. A gyakorlatban nem integrál, hanem asszimilál vagy éppen más országba üldöz. Ez a típus abban is eltér az első típustól, hogy az állami szuverenitás nem fedi a népszuverenitást. Ebben a változatban a népszuverenitás csak részleges.

A polgári nemzetállam külső szuverenitását is deklarálják ugyanúgy, mint a vesztfáliai békében az abszolút monarchiák. Azonban a külső szuverenitás ebben a szakaszban is korlátozott a külső fenyegetések, a külső katonai támadások miatt.

Melyek a magyar nemzetállam történetének sajátosságai?

A Habsburgok abszolút monarchiája a magyar függetlenségi törekvéseket elnyomta. A reformkorral kezdődően a magyarok – a németekhez hasonlóan – olyan kultúrnemzeti utat választottak, amely a polgárosodás alapján törekedett magyar nemzetállam létesítésére. A németekhez hasonlóan ennek a folyamatnak heterogén volt a társadalmi bázisa. Ez eltért a francia államnemzeti változattól, amelynek a polgárság volt a homogén társadalmi bázisa. A magyar reformkorban nemcsak a polgárság erősödött, hanem a nemesség is polgárosodott. Sőt! A kultúrnemzet kibontakozásának fő hajtóerejévé vált.

Az 1848–49-es forradalom leverése után a restaurált abszolút monarchia keretei között a magyar polgárosodás lendülete megtört.

Fordulatot jelentett az Osztrák–Magyar Monarchia megalakulása. A magyarság megosztott szuverenitáshoz jutott. Ez azonban nem nemzetállami, hanem államnemzeti szuverenitás volt. Jelentkeztek az államnemzeti törekvések tipikus problémái. A magyar történelemben páratlan ívű technikai-gazdasági fejlődés fonákján élesedő társadalmi feszültségek keletkeztek. Ez tömeges kivándorlást generált. A nemzetiségek autonómiaigényeinek elnyomása kiélezte a kisebbségi-nemzetiségi feszültségeket. Ez is közrejátszott abban, hogy az I. világháborús vereség erőszakos békediktátuma a történelmi Magyarország szétesését eredményezte.

A magyar állami szuverenitás – a Kárpát-medencei magyarság egy részének bázisán – csak 1919 után konszolidálódott. Ez azonban – a többi állami szuverenitáshoz hasonlóan – nem volt azonos a népszuverenitással. Társadalmi ellentétek szabdalják fel a politikai rendszer társadalmi bázisát. A politikai rendszer demokratizmusa is hiányosságokat mutatott.

1945 után pedig a demokrácia alternatívájaként diktatórikus politikai rendszer alakult ki, amelyet enyhítettek és reformáltak ugyan, de az egypártrendszer 1989-ig a belső szuverenitást ellehetetlenítette, a proletár internacionalizmus alapján deklarált korlátozott szuverenitás pedig az egyes államok külső szuverenitását akadályozta meg.

1989 után plurális, többpártrendszeren alapuló demokrácia alakult ki jogállami keretek között. Napjainkig érvényes, hogy az új szakasz kihívásaira csak az egyes államok interdependens, koordinált szuverenitása alapján nyílik válaszadási esély. Az Európai Unió speciális helyzetű, hiszen olyan történelmi precedens nélküli intézmény, amely konföderatív és föderatív mozzanatok kombinációja. Az interdependens szuverenitás ezért két irányból, felülről lefelé és alulról felfelé irányuló kezdeményezések eredménye. Kérdés az, hogy a két irány közötti kezdeményezések óhatatlan feszültségeit hogyan mérséklik vagy szüntetik meg.

Felhasznált irodalom

- Boldt, Hans – Werner Conze – Görg Haverkate – Diethelm Klippel – Reinhart Koselleck: Staat und Souveränität. In Otto Brunner – Werner Conze – Reinhart Koselleck (szerk.): *Geschichtliche Grundbegriffe. Historisches Lexikon zur politisch-sozialen Sprache in Deutschland*. 6. kötet. Stuttgart, Klett-Cotta, 1990. 4–154.
- Deér József: *Pogány magyarság, keresztény magyarság*. Máriabesnyő–Gödöllő, Attraktor, 2007. (Eredeti megjelenés: Deér József: *Pogány magyarság, keresztény magyarság*. Budapest, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1938.)
- Grotius, Hugo: *A háború és a béke jogáról*. Bukarest, Kriterion, 1973.
- Hobbes, Thomas: *Leviatán, vagy az egyházi és világi állam formája és hatalma*. Budapest, Kosuth, 1999.
- Hóman Bálint: *Magyar történet*. Budapest, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1941. I.
- Hume, David: *Tanulmány az emberi értelemről*. Budapest, Magyar Helikon, 1973.
- Jönsson, Christer – Sven Tägil – Gunnar Törnqvist (szerk.): *Organizing European space*. London, SAGE, 2000.
- Kunzmann, Peter – Franz-Peter Burkard – Franz Wiedmann: *Atlasz 1. Filozófia*. Budapest, Akadémiai, 1999.
- Locke, John: *Értekezés a polgári kormányzat igazi eredetéről és céljáról*. Budapest, Gondolat, 1986.
- Rousseau, Jean-Jacques: *Társadalmi szerződés*. Budapest, Phönix, 1947.
- Szabados György: A korai magyar államiságról. In Sudár Balázs (szerk.): *Magyarok a honfoglalás korában*. Budapest, Helikon, 2015.